

melyek átrajzolják a piaci struktúrákat. Máshol az eltérő érdekű egyetemi tudományterületek egymásba átcsúszását mintázza a piaci csereügyletek, „az adás-vétel (vagy épp a fúziós/felvásárlási összeolvadások) üzleti dinamizmusa” (163.). Ismét más helyen a poétika és a retorika szakterületi hagyományából vezet át az érvelés a menedzsment területére. Előbb a képzelet emberi képességéről van szó, az elme belső munkája és a külső környezet közötti közvetítésről, s ennek médiumaként egymásba átcsúszó textuális jelenségek (imaginációk és észérvek) retorikai dinamizmusairól (27.), később viszont a menedzseri-vállalkozói vízióról, melynek hatni kell a munkahelyi-üzleti életre. A két terület közötti átmenet mintája Kenneth Burke retorikafogalma, amely a társadalmi kapcsolatok „identifikációs dinamikusságát” (27.) egyesíti a szóművészeti imaginációval. Máshol más összefüggésben Charles Handy írásmódját úgy ismerjük meg, hogy abban „a pragmatikai (beszédhelyzeti perspektívák közötti) dinamizmusok” (215.) az intenciók transzferét, kölcsönfolyamatát indítják be.

Összességében a *Menedzser humanizmus* monográfia a társadalmi innováció-menedzsment szakírásságának filozófiai diskurzusanalízisét hajtja végre. Főhőseihez hasonlóan Sebestyén Attila a kultúrabróker produktivitásával reflektál az analizált diskurzusok összeszövődéseire, könyve így válik a lelki és intellektuális inspirálódás, a „változtasd meg önmagad” imperatívuszát érvényesítő *self-help* képviselőjévé. (*Erdélyi Múzeum-Egyesület*)

OLÁH SZABOLCS

Megidézett jelenlét

LÁNG ORSOLYA: *TEJSZOBOR*

Láng Orsolya *Tejszobor* című első kötete nemrégiben látott napvilágot az Erdélyi Híradó Kiadó és a Fiala Írók Szövetségének gondozásában. A szöveg középpontjában az elbeszélő és társának kapcsolata, majd szakítása áll. A narrátor – látszólag – a mindenkor jelenen innen, olykor attól kisebb időbeli távolságot felvéve regisztrálja az eseményeket és interakciókat, de néhol a gyermekkori emlékek is beszűrülnek a narratívába. Innen nézve az első fejezet (*Tejfogak*) némileg rendhagyó is, mivel az kizárólag a gyermekkor eseményeit beszéli el, mintegy magába sűrítve mindazt az élményanyagot, amelynek fragmentumai a későbbiekben még elő-előbukkannak. Nem imitálja az elbeszélő a gyermeki nyelvezetet, így nem töri meg a regény nyelvi homogenitását sem. De a szöveg nyilvánvalóan fel is hívja a figyelmet az elbeszélés retrospektív jellegére, amikor önleplező gesztussal azt állítja: „Zorrónak öltözöm az álarcosbálon. Anyám szemceruzával húzza ki a bajuszom. Ő inkább a bohócot ajánlotta, de csak három év múlva engedtem neki.” (12.)

A narrátor a második fejezetben (*Tenger*) ismeri meg későbbi társát, s innentől fogva megszólalásai egyben a másik, a „te” megszólításai is, a líra beszédhelyzetét idézve fel ezzel az eljárással. Az aposztrophé eseményszerűségére többször rá is játszik, amikor a szöveg enyhe retrospekciója újra és újra jelen idejű elbeszélésbe csúszik át: „Így érkeztünk meg a szigetre, ahol a gépből kilépve meg kellett ta-

nulnunk lélegezni. [...] Ahogy ott fekszel, könyöködre támaszkodva, alig tudod rólam elfordítani a tekinteted.” (15.) Ilyen módon, úgy tűnhet, egybeesik az elbeszélés ideje és az elbeszélte események ideje – tehát a kapcsolatot alakulásában viszi színre az (el)beszélő, a megszólítottat pedig jelenlévőként tételezi. Ezt az olvasatot azonban keresztülhúzza, hogy habár a fabula könnyen azonosítható (azaz egy szerelmi viszony alakulását inszcenírozza), de a szüzsére kevésbé jellemző a kronológia – például a *Sötétkamra* című fejezet elején tél van, a vége felé már nyár, majd a következő fejezetben újra tél –, ami kizárja annak lehetőségét, hogy az elbeszélő a kimondás pillanatában élje át az eseményeket. Mindez nyilvánvalóvá válik, amikor a narrátor finoman reflektál az eseményektől való viszonylagos távolságára: „Kitámolygok hozzád, kiűzve az álom birodalmából, még kényelmetlenül az ébrenlétemben, a válladra hajtom a fejem, pedig olyan kicsi és könnyű vagy, hogy máig sem értem, hogyan hagyhattam el magam miattad.” (75–76.) Ez pedig arra is felhívja a figyelmet, hogy a „te” megszólítása és ezzel jelenlévőként tételezése merő illúzió.

Ugyanakkor az aposztrophé alakzatáról szólva megkerülhetetlen az „én” megkonstruálásának kérdése, mivel a megszólítás aktusa biztosítja, hogy „színre vigye saját elhivatottságát” (Jonathan Culler, *Aposztrophé*, ford. Széles Csongor, Helikon, 2000/3, 377.). Ez az „én” az, akinek a megszólított „te” elvileg válaszolhat. De mielőtt ez problémaként felmerülhetne, az is kérdéses, ki ez az „én” a másikkal való kapcsolatában. Az elbeszélő és a megszólított szerelmét az egybetartozás és a függetlenség iránti vágy egymásnak feszülő és egymást kölcsönösen felszámoló energiái alakítják ki és építik le. Kettejük hasonlóságát, felcserélhetőségét a megszólított „te” több kijelentéssel is megerősíti – erre jó példa egy álomleírása: „Egy éles kavicsra vagy kagylóra léphettél, mert hirtelen felkiáltottál: 'Vérzik! Vérzik!'. Amikor leguggoltam a lábadohoz, akkor vettem észre, hogy az én talpam alatt válik pirossá a fövény.” (16.) Nem csak az álom, a valóság szintjén is azonosítódik a két karakter: „Valaki le akart festeni téged, de neked a városban volt dolgod, és nem tudtál a modellkedésre időt szakítani. Megkérdezted, nem volna-e kedvem helyetted ülni. »Hiszen mindegy, hogy te, vagy én«, mondtad.” (48.) A kapcsolat kezdetére visszatekintve az elbeszélő szintén úgy nyilatkozik társáról, hogy „a kölcsönösség ideje alatt egyértelműnek tűnt kettőnk felcserélhetősége, az, hogy én kiválthatlak téged” (80.). Ennek ellenére a kezdetet ugyanúgy meghatározza a narrátornak az egyé válás mellett a különvalóságra való törekvése: „Türtöztetned kell magad, ne mozdulj utánam, hagyj távolodni. Én meg azt gondolom: ismerj meg magányosnak, akkor értékesebb lesz a társaságom.” (15.)

A *Szabad/függő beszéd* paradox játékot űz az olvasóval. Egyfelől az elején idézett hosszas párbeszéd – ami a fejezet mintegy negyedét teszi ki – fordulóról nem árulja el, melyik tartozik az elbeszélőhöz, melyik a megszólítottéhoz, a narrátor kommentárja nélkül így bizonyos fokú önállóságra tesz szert a másik. A szöveg ezen része tiszta diszkurzussá válik (a fejezet címe is nyilvánvaló önreflexivitással osztja két részre a benne foglalt szöveget, kiemelve a kétféle beszédmódot), amelyben a másik mint szubjektum jön létre. De a fordulók eredete éppenséggel ki is következtethető, ami által tartalmuk némileg árnyalódik. Ha „a szavak az én birtokomban vannak, te nem tudsz velük bánni” és a „végighallgatod kudarcos kísérleteimet arra, hogy beszéljek hozzád, tisztességesen válaszolsz, de ez csak egy el-

ismerő visszhang” (100.) idézeteket az elbeszélőnek tulajdonítjuk, akkor a megszólítás sikeressége válik kétségessé, mely esetben minden csak pusztába kiáltott szó, a távollévő másik pedig már (értelmes) válaszadásra képtelen. A két olvasat nem egyszerűen két jelentést produkál – az utóbbi kétségkívül aláássa az előbbit. De a másik létezése már a szöveg egy jóval korábbi pontján elbizonytalanodik, éppen egy olyan pillanatban, amikor az elbeszélő levélben szintén szólni próbál a másikhoz: „Nem tudom, rajtam kívül tud-e másvalaki a létezésedről. Én nem tudok róla, így tehát nekem vagy.” (45.).

Habár a narrátor bevallottan vágyja a távolságot a megszólítottól, a valóságos eltávolodás az én elvesztésével fenyeget – mi több, egyenesen a halál lehetőségével kell számot vetnie. Ezt a következményt főleg áttételesen, metaforikusan veti fel: „Az ellened irányuló indulatnak függetlenségem igazolásaként tudtam örülni. Azt jelentette, hogy meg tudok állni melletted a saját lábamon. Ennek az ellenkezője akkor derült ki, amikor elléptél mellőlem. Elkezdtem dőlni feléd. [...] Vállhajtatódba fúrtam arcom. »Temess el«, suttogtam a gödörbe” (71.). Illetve: „Máskor arra ocsúdok, hogy ami benned elmúlt, bennem nem folytatódhat. »Meghalt?«, kérdezte nagyapám, reménykedve nézve nagyanyám rezzenéstelen arcát. »De hát akkor nekem is meg kell halnom«, mondta ki evidenciaként.” (76.) Az elválás mégis csak sokkal később történik meg, annál is később, hogy az elbeszélő bejelenti: „Nem tudok már hozzá szólni, csak harmadik személyként említhetem.” (119.) Stílszerűen *Személytelen névmás* a címe a rákövetkező fejezetnek, amelyikben már valóban fontolgatja, próbálgatja a „te” „ő”-vé alakítását, a másik elszemélytelenítését. Végül ez a kísérlet is kudarcba fullad, de mielőtt visszaváltana a megszólításra, az elbeszélésben széthasad a másik alakja egy elbeszélő „ő”-re és egy megszólított „te”-re: „A te neved magamba temettem, és az ő nevét véstem a nehezék köre.” (130.). A két névmás azonos vonatkozása kiolvasható a megelőző jelenetből, amelyben az elbeszélő és az egyes szám harmadik személlyel jelölt néhai társa megajándékozzák egymást ugyanannak a könyvnek egy-egy változatával. A páros könyv főszereplője egy hal és egy madár, vélhetőleg ugyanaz a Hal és Madár, akik a *Tejszobor* szövegébe ágyazott metanarratíva főszereplői, és akiknek a története metaforikusan kíséri, újrameséli az elbeszélő történetét. Az iménti idézet érthető úgy, hogy a „te” megszólítása már csak az „én”-en belül mehet végbe, hiszen az nincs jelen, halott („magamba temettem”), az „ő” pedig mindaz, ami megírható, elbeszélhető – a név a (sír)kövön, amely megmarad a „te” emlékezetétül.

Ezután az elbeszélő visszavált a megszólító pozícióra: „A távolság elé állítva szegezlek körbe a szavakkal, magamnak metszem ki alakod térből és időből. Visszaélek azzal, hogy félted az életed: mozdulatlanságra ítélek.” (130.). Ezeket a bonyolult költői képeket nehéz volna egyértelműen megfejteni, többféle olvasatot is kínálhatnak. A „te” kimetszése térből és időből, mozdulatlanságra ítéltése egyszerre kelti a halál és az örökkévalóság képzetét. A halál megfosztja az embert tértől, időtől, ilyen módon sem egyikben, sem másikban nem mozoghat tovább, sőt az elmúlás biztos jele a testi mozdulatlanság (mint *rigor mortis*). Ez az olvasat visszautal az eltávolodásra, de csak a másik halálát (elfelejtését) helyezi kilátásba. Ugyanakkor valakit kiragadni időből és térből, a kép vagy éppenséggel a szobor merevségébe zárni, megörökítés által is lehetséges. A szavakkal való kimetszés termé-

radiátoron a gépkarabélyt és az ablakpárkányon a vérfoltokat láttató fénykép. Ez a személyes felülbírálás belőlem elsősorban az ellenállást váltja ki, bár tagadhatatlanul elgondolkodtat a tények interpretációs és reinterpretációs lehetőségeiről. Ugyanolyan költői, mint amennyire közhelyes, hogy a narrátor az általa elbeszélte túsdráma Stockholm-szindrómás túszává válik, amit a szerzőnek a borítóra elhelyezett elmosódott arcképe is erősíthet.

Az elbeszélésfolyamba ékelt visszaemlékezéseknek ugyanakkor van egy kiemelten fontos hozadéka: a hat napon keresztül túsul ejtett lányok arról is beszámolnak a több évtizedes távlatból, hogy mennyire hiányzott számukra az események feldolgozásának szakszerűen kísért procedúrája. Az utógondozás érzékeny és figyelmes folyamatának elmaradása közvetlenül az események után az áldozathibáztatást hozta magával: „Engem nagyon meglepett, amikor az egyik munkásor elkezdett ordítani: »Rohadt kurvák, nem tudtatok elbánni két ilyen taknyossal!« Ez nagyon rosszul esett, és nagyon megdöbbenett.” (233.) Illetve elmaradtak a traumafeldolgozás szükséges lépései, aminek az egyik oka a kötet címébe helyezett *hírvárlat*: a túszejtés politikai vonatkozásai hallgatás alá vonták az eseményekről való beszéd s így a feldolgozás lehetőségét. Hatala Csenge vállalkozása sajátos kísérlet a Balassagyarmat lokális identitásában jelentős tényező újraértelmezésére, amely egy rendhagyó eseményre fókuszálva tesz kísérletet a rendszerváltás előtti Magyarország bemutatására. A kötet fontossága a bűncselekmény körülményeinek megismerésében és az áldozatok traumafeldolgozásának vonatkozásában tagadhatatlan, ahogy elismerésre méltó az ügyben keletkezett dokumentumok feltárása is. Ugyanakkor a különböző emlékezetstratégiákkal való küzdelem fel nem ismerése zavaróan heterogén diskurzust hoz létre, amely a tényfeltárás mechanizmusait mozgósítva egy narcisztikus elbeszéléssé formálódik. (*Atheneum*)

BÓDI KATALIN

Értelmét vesztett világok

DANYI ZOLTÁN: *A DÖGELTAKARÍTÓ*; SIRBIK ATTILA: *ST. EUPHEMIA*

Egy téma, két teljesen különböző regény arról, ki hogyan dolgozza fel a háborús tragédiákat. Fel lehet-e egyáltalán dolgozni, mennyire és miben sérül az ember, hogy tud megküzdeni a kínzó emlékekkel, el lehet-e felejteni az átélt szörnyűségeket? A kimondás, elmondás által elérhető-e a gyógyulás? Ezeket a témákat járja körbe Sirbik Attila *St. Euphemia* és Danyi Zoltán *A dögeltakarító* című kötete.

A két regény főszereplője nagyjából egyidős lehet, mégis másképp élték meg a délszláv háborúkat. Ugyanazokra az ínséges időkre különbözőképp emlékeznek vissza, eltérő perspektívából tekintenek saját és generációjuk szerepére. Közös csomópontot jelent azonban az üzemanyag- és alkoholcsempészet, a gyermekkor márkái (Bazooka rágógumi, cigarettamárkák), limonádé árulása a határon veszteglő, hazafelé igyekvő német turistáknak stb. A Sirbik-regény 0. fejezetét indító motto akár mindkét történet elején állhatna, hiszen mindketten a kimondhatatlansá-